

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE MUHTEMEL GENEL ETKİLERİ

Cemalettin TURAN

Hesap Uzmanı

I—GİRİŞ

A— AMAÇLAR VE ARAÇLAR

Türk ekonomisine dair temel kaygının, vatandaşlarına çağdaş uygarlığın sağladığı her türlü imkanı sunabilmek, onların refah düzeyini yükseltmek ve onları daha iyi yaşam şartlarına kavuşturmak olduğu konusunda bir şüphenin olmaması gerekir. Refah düzeyinin yükseltilmesi, iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesi ile mümkün olur. İktisadi kalkınma için de büyüme, yani üretimde reel artış şarttır. Üretimde reel artışın sağlanabilmesi ise sanayi sektörünün yapısı ve kapasitesine bağlıdır. Sanayi sektörünün, iktisadi kalkınmanın vazgeçilmez itici gücü olduğu öteden beri bilinen bir gerçektir. Sanayinin gücünü ve düzeyini üretimde kullanılan tekniklerin düzeyi belirler. Teknolojide sağlanan her türlü gelişme sanayinin gücünü ve düzeyini yükseltir. Bilim ve teknolojiye yoğunlaşarak artan gelişmeler, sanayileşmeyi sonu gelmez sürekli bir mücadele dizisi haline getirmiştir. Bu öylesine büyük bir mücadeledir ki, "Sanayi Devrimi" kavramı bu alandaki mücadele ve gelişmeleri tek başına ifade edemiyor olsa gerek, artık II. ve 111. Sanayi Devrimlerinde söz edilir olmuştur.

Batı Avrupa'da sanayi/sanayileşme iktisadi gelişmenin bir evresinde kendiliğinden ortaya çıktığı ve tarih sahnesinde yerini aldığı halde Türkiye'de bu böyle olmamıştır. Bunun nedenleri de en az sonuçları kadar önemli olmakla birlikte, bu çalışmanın amacını ve çapını çok aştığı için bunların üzerinde durmuyoruz. Bunun sonuçlarına gelince; bunlar bugüne kadar (gerek İmparatorluk döneminde ve gerekse Cumhuriyet döneminde) Türk ekonomisini çok derinden etkileye gelmiştir. Türk ekonomisinin geçmişten günümüze ve günümüzden yakın geleceğe uzanan çizgisine baktığımız zaman birçok olay ve kavram itibariyle sanayileşmemiş olmanın derin etkilerini görebiliriz. İmparatorluğun gerileme ve çöküşünü, kapitülasyonları, Düyunu Umumiye'yi, az gelişmişliği, dış borç yükünü, Batı'da 20.000 \$'ı aşan kişi başına gelirin Ülkemizde halen 3.000 \$ civarında oluşunu böylece daha iyi anlayabiliriz.

O zamana kadar çeşitli nedenlerle kendiliğinden ortaya çıkmamış olan ve fakat Batıdaki örneklerinden de görüldüğü üzere iktisadi büyümenin itici gücü olduğu su götürmez bir gerçek olan sanayinin önemi Cumhuriyet'in kurucuları tarafından daha Kurtuluş Savaşı sırasında "anlaşılmış" ve sanayi sektörünün nasıl "kurulacağı" ve "geliştirileceği" meselesi başlıca iktisadi kaygılardan biri haline gelmiştir. O yıllardan günümüze Türk ekonomisine dair hemen hemen bütün karar, uygulama ve gelişmelerin ardında "sanayileşmenin nasıl gerçekleştirileceği" sorusunu bulmak mümkündür. İktisat politikası uygulamalarında yüzeyde ortaya çıkan farklılıkların temelinde bu sorunu çözmeye yönelik çabaların değişik görüntüleri olduğunu söyleyebiliriz. Bu çerçevede, örneğin bir dönemde —son derece yetersiz sermaye birikimi nedeniyle— devletin doğrudan yatırımlara girişmesi, bir başka dönemde özel girişimciliğin çeşitli şekillerde teşvik edilmesi, yine bir dönemde planlı ekonomiye dair tercihlerin, bir başka dönemde serbest piyasa ekonomisine dair tercihlerin ağırlık kazanması ve yine bir dönemde ithal ikameci / korumacı yaklaşımların, bir başka dönemde ihracata yönelik sanayileşme yaklaşımlarının ön plana çıkması aslında hep temeldeki aynı soruya değişik yollardan cevap arama şekli olarak kabul edilebilir: Türk ekonomisinde sanayileşmenin / büyümenin / kalkınmanın nasıl gerçekleştirileceği meselesi.

Yaklaşık 70 yıldır bu soruya aranan cevabın, yani uygulanacak iktisat politikalarının şekli, bu yıl sonu itibariyle bütünüyle gerçekleşmesi beklenen "gümrük birliği" ile birlikte çok farklı bir

boyut kazanacaktır. 70 yıl önce önemi "anlaşılan", "kurulması" ve "geliştirilmesi" yönünde çaba sarf edilen sanayi sektörü gümrük birliği ile birlikte bir anlamda ekonominin kendi doğal mecrası içine bırakılmış olacaktır. Yani bundan böyle sanayileşmeye dair iktisat politikalarının 70 yıldır olduğu gibi "kurma", "kollama", "geliştirme" ve "doğrudan yönetme" şeklinde tepeden inmece değil, piyasanın işleyişini bozmayacak şekilde sadece "yol gösterme" ve "teşvik etme" şeklinde ortaya çıkması kaçınılmaz ve hatta bunun da ötesinde zorunlu görünmektedir.

İmzalanmasında iktisadi kaygılardan çok siyasi kaygıların doğurduğu tercihlerin ağır bastığı bilinmesine rağmen Ankara Anlaşması'nın tam üyeliği ve bunun olmazsa olmaz şartı niteliğindeki bir gümrük birliğini hedeflemiş olması nedeniyle zımni varsayımlarından birinin şu olduğunu söyleyebiliriz: "İktisadi büyüme ve onun itici gücü / lokomotif olan sanayileşme ilelebet tepeden inmece bir yaklaşımla geliştirilemez. Bu, geçici bir süreç olmak zorundadır. Belli bir süre sonunda sanayileşme ekonominin doğal yapısına bırakılmalıdır. Doğal süreç içinde sanayileşmenin yönünü, ekonominin sahip olduğu / olabileceği doğal kaynaklar, sermaye ve teknoloji birikimi, teşebbüs gücü belirlemelidir." Böyle bir varsayım olmadan, gümrük birliğini de içeren bir entegrasyonu taahhüt eden anlaşmaya imza koyulamazdı.

Gümrük birliğinin Türk ekonomisini sadece yüzeysel planda değil çok derinden etkilemesi beklenmelidir. Bu tür etkiler çok genel hatlarıyla aşağıda özetlenmiştir:

— Ekonomiye ilişkin karar mekanizmalarında ağırlık, kamu yönetiminden, serbest piyasa güçlerine kayacaktır. Kaynak dağılımında piyasanın rolü artacaktır. Dolayısıyla piyasada rekabet şartlarının durumu daha da önem kazanacaktır.

— Serbest piyasa ekonomisinin işleyişine mümkün olan en alt düzeyde müdahale sözkonusu olacaktır. Bunun da ötesinde kamu otoritesinin görevi esasen piyasanın işleyişine müdahale etmek yönünde olmayacak, tam tersine piyasanın işleyişine engel olabilecek uygulamaları ortadan kaldırmak şeklinde olacaktır. Yeni düzende, kamu otoritesinin görevi oyunun kurallarına göre oynanmasını gözetip sağlamaktan ibarettir.

— Karar mekanizmalarındaki ağırlık bir taraftan serbest piyasa güçlerine kayarken, diğer taraftan —ekonomi dışı açıldığı için— dışarıdaki karar birimlerinin Türk ekonomisi üzerinde doğrudan ve dolaylı etkileri önemli oranda artacaktır. Burada önemli olan elbette Türk ekonomisinin yabancı birimlerin kararlarından artık doğrudan doğruya etkileneneğidir. Yoksa, bu birimlerin dolaylı etkileri zaten eskiden beri olagelmıştır.

— Gümrük birliğini sağlayan anlaşmalar ve kararlar uluslararası nitelikte hukuk normları içerdiğinden, bunlara uyma zorunluluğu; kamu otoritesinin iktisat politikasına ilişkin karar ve uygulamaları ile yerli özel kesimin karar ve uygulamalarının bir iç hukuk sorunu olma özelliğini ortadan kaldıracaktır. Bu, şu nedenle önemlidir: Uzunca bir dönemdir kamu otoritesi tarafından "korunmuş" ve yeri geldiğinde "kurtarılmış" olan, üretime dönük karar ve uygulamalarında gümrük duvarları ile korunan bir ekonominin sağladığı olanakları sonuna kadar kullanan sanayi sektörü (kamu ve özel dahil) gümrük birliği ile birlikte bu ayrıcalıklı konumunu büyük ölçüde kaybedecektir. Uluslararası rekabetin olumlu yanları ile birlikte her türlü olumsuz şartlarından da etkilenmesi kaçınılmaz olan Türk sanayi sektörü, bu rekabet şartlarının uluslararası hukuk normları ile korunduğunu, buna uyulup uyulmamasının içi hukuku aştığını çok iyi bilmek durumundadır.

— Esasen konu bir iç hukuk —uluslararası hukuk meselesinin de ötesinde, gerçek anlamda bir ekonomi sınavı niteliğinde algılanmalıdır. Türk ekonomisinin gücü gümrük birliği sayesinde gerçek anlamda test edilmiş olacaktır.

B— BÜYÜK PİYASANIN TEKNİK VE EKONOMİK ÜSTÜNLÜKLERİ

Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesinin toplam refah artışının vazgeçilmez koşullarından biri olduğu, geçmiş deneyimler sayesinde iyice anlaşılmıştır. Bunun bütün dünyayı kapsayacak şekildeki çalışmaları GATT çerçevesinde sürdürülürken, bölgesel düzeydeki gümrük birlikleri ve serbest ticaret anlaşmalarının da aynı amaca bölgesel düzeyde ulaşmaya çalıştıklarını söyleyebiliriz. Toplam refah artışının vazgeçilmez koşullarından birinin uluslararası ticaretin

serbestleştirilmesi olduğu şeklindeki görüşün temelinde büyük piyasalar kuramını oluşturan düşünceler yatar. Gerçekten büyük piyasanın bazı teknik ve ekonomik üstünlüklerinden söz edilebilir. Bir defa, piyasaların fazla küçük birimlere bölünmesi, teknolojideki ilerlemenin sağlayacağı umulan gelişmeler üzerinde azaltıcı ve hatta yok edici bir rol oynayabilir. Dar piyasanın sakıncaları, modern üretim ve dağıtım olanaklarının tam kapasiteyle kullanılmamasından ileri gelmektedir. Oysa, araştırma-geliştirme (ARGE), verimlilik, fiyatların düşmesi ve tüketimin artması konularındaki başarılar ancak daha geniş bir piyasada mümkün olabilir. Büyük bir piyasanın teknik üstünlükleri öncelikle işin düzenlenmesinde ve işletmelerin yapısında görülür. Büyük pazar büyük seri üretime, belirli bir tip malın yüksek olduğu kadar sabit bir miktarda düzenli imalatına olanak verir. Böylelikle de makine ve teçhizatın tam kapasiteyle kullanılması sağlanır. Böylece küçük piyasalarda sözü sıkça edilen "makinelerin işsizliği" ortadan kalkar. Öte yandan büyük seri üretim, işletmelere üretimle orantılı olarak artmayan birçok maliyeti birim başına düşürme olanağı verir. Pazarlama ve satış giderleri, stok maliyetleri, araştırma ve büro masrafları, finansal giderler bu tür maliyetlerdendir. İşletmelerin maliyetleri ile ilgili bu üstünlüklerinin yanı sıra, büyük piyasalar, sağlayacakları uzmanlaşma nedeniyle de yararlıdır. Büyük bir tüketici kitlesinin işletmeye sağladığı uzmanlaşmanın bir başka yararı da, bu üretim artışının işletme büyümeksizin de gerçekleştirilebilmesidir. Personelin, malzeme ve teçhizatın, dağıtım kanallarının tümünün birlikte uzmanlaşması yalnızca makine ve insanların tam istihdamını sağlamakla kalmaz, bunun yanında etkinliği artırıp faktör maliyetlerini de düşürücü etki yapar. Öte yandan, uzmanlaşmış bir işletmenin hitap ettiği sürekli ve geniş bir pazarın bulunması, mesleki eğitim, araştırma-geliştirme (ARGE) ve laboratuvar çalışmaları için de gerekli ortamı sağlayan bir koşuldur. Modern ekonomide son derece önemli olan bu çeşit faaliyetlerin ilk yatırım ve amortisman giderlerinin yüksekliği, bunları düşük düzeyde ya da kesikli üretimler içinde katlanılmaz kılar.

Büyük piyasanın bu teknik üstünlüklerinin yanında bazı ekonomik üstünlüklerinden de söz edilebilir. Büyük seri üretim ve uzmanlaşma olanakları maliyetleri düşürse dahi maliyetlerdeki düşüşün satış fiyatına yansımaları üreticinin korunmaması koşuluna bağlıdır. Tüketicinin, büyük piyasanın üreticiye sağladığı üstünlüklerden yararlanabilmesi için rekabet şarttır. Böyle bir pazar ise zaten rekabet olasılığını artırır. Tekel benzeri rant elde etmek çok daha güçtür, rekabet edebilecek firma sayısı çok fazladır, herhangi bir üreticinin rakiplerini yok etmesi veya onların tümüyle anlaşıp pazarı kontrol altına alması da son derece güçtür. Yalnızca geniş bir pazar, büyük şirketlerin bir serbest rekabet ortamı içinde gelişmesini sağlar. Rekabet ortamı yarattıkları ve bunu yaygınlaştırdıkları için, büyük piyasaların ekonomik büyüme ve refah artışında önemli bir payı vardır.

Büyük piyasalar yalnızca şirketlerin en modern ve en ekonomik üretim yapılarını benimsemelerini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda görevlerin daha iyi dağılımına katkıda bulunarak bölgesel dengelerin kurulmasında da etkili olur. Bunun için de yalnızca malların değil, hammaddenin, işgücünün, teknolojinin ve sermayenin de serbest dolaşımı sağlanmalıdır. Bu sağlanırsa verimlilik artar, krediler yatırıma daha kolay dönüşür. Piyasalar daha derin ve kararlı olur. Bu, özellikle tarımsal alanda gereken genişleme için kesinlikle gerekli olan güvenceyi sağlar. Dar piyasalar için yüksek maliyetli olacak olan şirketlerin üretim birimlerinin kurulması böylelikle mümkün ve verimli olur. Hem piyasaların hem de kaynakların bu şekilde kullanımı, ekonomik büyümenin hızlandırılmasının temel unsudur.

Makine ve teçhizatın tam kullanımı, seri üretim, uzmanlaşma, en yeni tekniklerin kullanımı, rekabetin sağlanması gibi etkenlerin tümü maliyet ve satış fiyatlarını düşürmeye yöneliktir. Buna gümrük vergilerinin kaldırılmasının yaratacağı net fiyat düşüşü de eklenebilir. Bunun sonucu, tüketim olanaklarının ve refahın artmasıdır. Belli bir üretim birimi için tüketici sayısının artması toplam tüketimi artırır ve dolayısıyla da hızlı bir yatırım artışı sağlar.

Ekonomi böylelikle birikimli bir büyüme sürecine girmiş olur. Tüketim malları talebindeki artış yatırım malları talebini artırır. Bu, yatırımların artması demektir. Artan yatırımlar bir taraftan fiyatların düşmesini kolaylaştırır diğer taraftan da dağıtılan geliri artırır. Bu ise satın alma gücünün toplam olarak artmasını sağlar. II. Dünya Savaşı sonrasında küçük çaplı ekonomilerinde sürekli olarak bu şekilde bir ekonomik kalkınma amaçlanmıştır. Ancak görülmüştür ki, bir yandan üretim olanakları kısıtlı olan dar bir pazar sürekli bir parasal dengesizlik tehlikesi içindedir; öte yandan ise, yalnızca pazardaki önemli bir genişleme böyle bir ekonominin kalkınabilmesi için yeterli bir hız ve

itici bir güç sağlayabilir.

II—TÜRK EKONOMİSİNİN BUGÜNKÜ DURUMU VE AB İLE İLİŞKİLERİN EKONOMİK BOYUTU:

A—BAZI VERİLER İŞİĞİNDA GENEL GÖRÜNÜM

Türk ekonomisi bugünkü durumu itibariyle, yapısal ve finansal bazı problemlerle karşı karşıya bulunmaktadır. Ekonomimize ait veriler ne yazık ki iç açıcı bir tablo sergilememektedir. Enerji, haberleşme ve ulaştırma altyapılarındaki sorunların çözümlenmesinde elde edilen başarılı sonuçlara karşın ekonomimiz, başta eğitim ve sağlık altyapıları olmak üzere genel olarak kamu yönetimi organizasyonundan, iç ve dış güvenlikten, adalet mekanizmasından, hızlı ve plansız kentleşmeden kaynaklanan yapısal sorunlarla karşı karşıyadır. Türk ekonomisine ait temel göstergeler, sağlıklı işleyen gelişmiş bir ekonomiye ait göstergeler değildir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi genellikle insan hayatı ile ilgili üç faktörle açıklanmaktadır. Bunlar doğuştan yaşam umudu, yetişkinlerde okuryazarlık oranı ve kişi başına gelirdir. Bu üç unsurun belli ağırlıklarla oluşturduğu endeks gelişmişliğin göstergesi olarak kullanılmaktadır. Buna göre, Türkiye 173 ülke arasında 68. sırada bulunmaktadır. Söz konusu kriterler açısından bakıldığında Türkiye AB'nin de çok gerisinde yer almaktadır. (Tablo I)

TABLO I

Sıra No	Bilgi Alanı	Türkiye	Avrupa Birliği(1)
1	Toplam Nüfus ⁽²⁾	61.000.000	370.000.000
2	Kişi başına milli Gelir ⁽³⁾	2.859 \$	17.997\$
3	Doğuştan yaşam umudu ⁽⁴⁾	67Yıl	77Yıl
4	Yetişkinlerde okur-Yazarlık oranı ⁽⁵⁾	%81	%97
5	Ortalama yıllık nüfus Artış hızı (1980-1992)	% 2,3	% 0,5

Kaynak: DPT Türkiye İstatistik Yıllığı, 1994

Ekonominin rekabet gücü açısından bakıldığında da Türk ekonomisinin iyi yerde olmadığı görülmektedir. Aşağıdaki tablo Türkiye'nin 22 OECD ülkesi arasında rekabet gücü sıralamasındaki yerini göstermektedir.

Türkiye'nin 22 OECD Ülkesi Arasında Rekabet Gücü Sıralamasındaki Yeri (1993)

TABLO II

Rekabet Gücü Öğelerine Göre	22 Ülke Arasında Türkiye'nin Sıralamadaki Yeri
1) İç Ekonomideki Güçlülük	21
2) Uluslar arasılaşma	15

3) Hükümetin Yeterliliği	19
4) Finans Gücü	18
5) Altyapı	21
6) İşletme	19
7) Bilim ve Teknoloji	22
8) Halkın Eğitim ve Kültür Düzeyi	22
Genel ÇÖbaşarının düzeyine göre	21
Yöneticilerin görüşüne göre	18

Kaynak: VVEFIMD, The World Competitiveness Report 1993, Cenevre'den aktaran Prof. Dr. Gülten KAZGAN, Yeni Ekonomik Düzende Türkiye'nin Yeri, İstanbul, Nisan/1995, sh. 294.

Bir başka gösterge olarak verimlilik alınabilir. Sanayi sektörünün en önemli, en dinamik alt sektörü olan imalat sanayinde işgücü verimi konusunda aşağıdaki tabloda yer alan bilgiler, genel anlamda Türk ekonomisinin gelişmişlik durumuna ilişkin bir fikir verebileceği gibi, çok yakın bir tarihte tek bir gümrük çatısı altında biraraya geleceğimiz ülkelerden bazıları ile ekonomimizi karşılaştırma olanağı da vermektedir.

**İmalat Sanayiinde
Almanya, İspanya ve İtalya'ya Oranla Türkiye'de
İşgücü Verimi (1975-1992)**

TABLO III

Türkiye'de İşgücü Verimi (%)

<u>Yıllar</u>	<u>Almanya'ya</u>	<u>İspanya'ya</u>	<u>İtalya'ya</u>
	<u>Oranla</u>	<u>Oranla</u>	<u>Oranla</u>
1975	34,7	39,4	37,3
1980	25,1	35,8	32,5
1985	27,1	37,8	31,1
1988	18,3	25,8	19,2
1990	18,5	24,9	18,8
1991	18,5	25,4	19,1
1992	16,1	22,1	17,9

Kaynak: OECD ve DPT'den aktaran G. KAZGAN, a.g.e., sh. 295.

Son yıllarda, ülkelerin milli gelirlerinden araştırma-geliştirme (ARGE) faaliyetlerine ayırdıkları payın büyüklüğü de, ekonominin potansiyel gelişme düzeyini gösteren önemli göstergelerden biri olarak kabul edilir olmuştur. Seçilmiş bazı ülkeler arasında Türkiye'nin yeri

aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

**Bazı Ülkelerde AR-GE
Harcamalarının GSMH'ya Oranı**

TABLO IV

<u>Ülkeler</u>	<u>AR-GE Harc. / GSMH. (%)</u>
İsrail	3,10
Japonya	2,98
İsviçre	2,86
Almanya	2,83
ABD	2,78
İsveç	2,76
Fransa	2,40
İngiltere	2,26
Güney Kore	1,88
Brezilya	0,39
Hindistan	0,38
Türkiye	0,33

Kaynak: TÜSİAD, Türkiye ve Dünya'da Yükseköğretim, Bilim ve Yayın No: T-194, 6-167, İstanbul, Haziran 1994, s. 41'den aktaran H. ÇEŞTEPE "Uluslararası Ticarete Karşılaştırmalı Üstünlükten Rekabetçi Üstünlüğe", 16.8.1995, Dünya.

B— AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELER İLE İLİŞKİLER

Türkiye, başta coğrafi yakınlık olmak üzere çok çeşitli sebeplerle, yüzyıllardır Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya gibi belli başlı Avrupa Birliği üyesi ülkelerle iyi ya da kötü çok yakın ilişkilerde bulunmuştur. Yine üye ülkelerden Yunanistan ile olan ilişkilerimizin özel konumu ise zaten bilinmektedir.

Siyasi, askeri, sosyal ve kültürel yönleri bir tarafa bırakılarak ilişkilerin iktisadi yönüne bakarsak, bunun boyutunu ortaya koymak üzere aşağıdaki belli başlı alanlara ait verileri kullanabiliriz.

1— İhracat-ithalat

Türkiye, dış ticaretinin yaklaşık yarısını AB ile yapmaktadır. Yani ihracatımızın yarısını AB'ne yaptığımız gibi, ithal ettiğimiz malların yarısını da AB'nden alıyoruz. 1967-1993 yılları arasındaki verilere dayanılarak yapılan hesaplamalar, Türkiye'nin AB'ne yaptığı ihracatın gelişme hızının yıllık ortalama % 6,28 olduğunu, buna karşılık ithalattaki gelişme hızının % 5,48 olduğunu göstermektedir. Bu, Türkiye'nin AB'ne ihracatı lehine % 0,8 puanlık bir gelişme demektir. Buna karşılık sözkonusu dönemde (dolardaki değer kaybı dikkate alınmadan yapılan hesaplara göre) Türkiye'nin AB'ne ihracatı 67 milyar \$ iken, AB'nden ithalatı 95 milyar \$'ı bulmuştur. Arada AB

lehine 28 milyar \$'lık fark vardır.⁽⁶⁾

Diğer taraftan, Türkiye'nin AB üyesi ülkelerle olan dış ticaretinin parasal hacmi, sözkonusu ülkelerin yıllık dış ticaret hacimlerinin toplamı içinde 0,007'nin de altında çok küçük bir pay oluşturmaktadır.

Türkiye'nin 370 milyon nüfuslu, 6,5 trilyon dolarlık bir muazzam pazardan bugüne kadar gerektiği gibi faydalanabildiğini söylemek mümkün değildir. Bunda Türk ekonomisinden kaynaklanan engellerin yanında, AB'nin tekstil ve tarıma dayalı endüstrilere uyguladığı etkili korumanın da büyük payı olmuştur.

2— Yabancı Yatırımlar

Türkiye'deki yabancı sermayeye ait istatistikler göstermektedir ki, toplam yabancı sermaye yatırımlarının yarısından çok fazlası (% 62 civarında) AB kaynaklıdır. Aşağıdaki tablo bunu ayrıntılı olarak göstermektedir.⁽⁷⁾

TABLO V
YABANCI SERMAYELİ KURULUŞLARIN ÜLKE GRUPLARINA
GÖRE DAĞILIMI (Ekim /1994 Sonu İtibariyle, Milyar TL)

<u>Ülke Grupları</u>	<u>Firma Sayısı</u>	<u>Mevcut</u>	<u>Toplam Yabancı</u>
		<u>Yabancı Sermaye</u>	<u>Ser. İçindeki Payı (%)</u>
OECD Ülkeleri	1701	25.735.1	90,53
— AB ülkeleri	1188	17.574.3	61.83
— Diğerleri	513	8.160.8	28.70
İSLAM Ülkeleri	594	1.642.1	5.78

3— Turizm Hareketleri

Son yıllardaki nispi azalmaya rağmen halen Türkiye'ye gelen her iki yabancı turistten birinin, AB üyesi ülkelere birinde ikamet ettiği anlaşılmaktadır.⁽⁸⁾

4— İşgücü Transferi

Geçmiş 35 yıl öncesine dayanan bir Türk işgücü göçü ile başta Almanya olmak üzere AB üyesi ülkelerdeki Türk işçisi varlığı aileleri ile birlikte bugün 3 milyona yaklaşmış bulunmaktadır. Sözkonusu Türk vatandaşlarının yavaş yavaş işçi statüsünden işveren statüsüne geçmeye başlamış olmaları, Türkiye ile AB üyesi ülkeler arasında bu alandaki ilişkilerin boyutunu da etkilemeye aday görünmektedir.

C—TÜRK EKONOMİSİNDE BEKLENTİLER

Kısa vadede beklenen, ekonominin istikrara kavuşmasıdır. Çünkü bilinmektedir ki, istikrarsız bir ekonomide temel yapısal sorunları çözecek zemin de yok demektir. Yaklaşık 20 yıldır Türk ekonomisinde yaşanan ve bu nedenle artık kronik bir hale gelen enflasyon, sorunlar gündeminin 1. sırasında yer almaktadır. Enflasyonun da 1 numaralı nedeni olarak gösterilen kamu kesimi açıkları, ekonomiyi çok ciddi bir borç yükü altına sokmuş bulunmaktadır. Enflasyon kamu

kesimi borçlanma gereği ve kamu kesimi iç ve dış borç stokuna ilişkin rakamlar, AB üyesi ülkelere ait rakamlarla karşılaştırılmayacak düzeydedir. Tasarruf ve yatırım açığı gittikçe büyümektedir. Ekonomi ciddi bir kaynak sıkıntısı içindedir.

Orta ve uzun vadedeki beklentilerin başında, artık ekonomide istikrarın sağlanmış olduğu bir ortam gelmektedir. Nitekim VII. Plan dönemi sonunda GSMH deflatöründeki yıllık değişimin yüzde 6-8 aralığına gerileyeceği tahmin edilmektedir. Keza, kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'nın % 3,2 — % 3,0'üne kadar düşebileceği hesaplanmaktadır. Orta vadeli gelişme stratejisinin merkezine, ihracata yönelik sanayileşme modeli konmuş bulunmaktadır. 1980'li yılların başından itibaren benimsenen bu modelin önümüzdeki yıllarda da devam edeceği şüphesizdir.

Halen % 2 civarındaki yıllık nüfus artış hızının üzerinde, sürdürülebilir bir büyüme hızını yakalayabilmesi için Türk ekonomisinin, orta ve uzun vadede de kaynak sıkıntısı içinde olacağı tahmin edilmektedir. Bu kaynak sıkıntısının aşılabilmesi için kısa vadeli finansal problemlerin çözülmesi ve ekonomide istikrarın sağlanmasının ötesinde, bazı yapısal sorunların da çözülmesi gerekmektedir.

D— AB ÜYESİ ÜLKELERDE BAŞLICA SORUNLAR

işsizlik ve yeterli büyüme hızını sağlayamama dışında AB üyesi ülkeler, Türkiye ekonomisinin bugün karşı karşıya olduğu finansal ve yapısal birçok sorunu aşmış durumdadır. Üye ülkelerin birçoğunda yıllık enflasyon oranı Türkiye'deki aylık enflasyonun altındadır. Mal piyasası ile finans piyasalarında uzunca bir süredir istikrar sağlanmış bulunmaktadır. Temel yapısal altyapı, eğitim-öğretim ve sağlık alanlarındaki yatırımlara süreklilik kazandırılması gibi sorunlara çözümler bulunabilmiştir. Teknolojideki III. Sanayi Devrimine yol açan gelişmelere ABD ve Japonya'nın başını çektiği ülke grupları ile birlikte AB üyesi ülkeler de ortak olmuştur.

Buna mukabil AB üyesi ülkeler son yıllarda gittikçe büyüyen bir işsizlik sorunu ile karşı karşıyadır. Nüfus artış hızındaki önemli düşüşlere rağmen bunun ortaya çıkması, teknolojide sağlanan olağanüstü ilerlemelere bağlanmaktadır.

AB üyesi ülkelere bir diğer önemli sorun, iktisadi durgunluğun aşılmasında ABD ve Japonya'nın gösterdiği performansın gerisinde kalmış olmalarıdır. Dünya ticaretinde GATT Uruguay görüşmeleri sonrasında sağlanması beklenen serbestleşmenin, bu sorunun aşılmasında AB üyesi ülkelere —diğer ülkelere de olduğu gibi— büyük katkısı olacağı umulmaktadır.

Elbette bu ülkelerin bugün karşı karşıya buldukları en önemli sorun, giderek daha belirgin olarak şekillenen 3 kutuplu dünyada, pazar payını ve etkinliği artırmak; bunu yapabilmek için de teknoloji yarışında geri kalmamak, çevresindeki etki alanını genişletmek ve buralarda nispi bir istikrar (iktisadi, siyasi ve sosyal istikrar) sağlanmasına çalışmaktır. Bu nedenle Avrupa Birliği, özellikle birliğin başını çeken Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya gibi ülkeler için, günümüzün ve yakın geleceğin 3 kutuplu dünyasında, diğer iki grubun başını çeken ABD ve Japonya ile rekabet açısından bakıldığında gerçek anlamda bir "kader birliği" olarak görülebilir.

III— GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRK EKONOMİSİNE MUHTEMEL GENEL ETKİLERİ

Ankara Anlaşması'nda da öngörüldüğü şekilde AB ile Türkiye arasındaki gümrük birliği kısmi aşamada olduğu gibi nihai aşamada da Türkiye'nin tam üyeliği sözkonusu olmadan uygulanacaktır. 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı ile ayrıntıları belirlenen nihai aşamanın, Avrupa Parlamentosu'nun da onaylaması şartıyla 31.12.1995 tarihinde başlaması umulmaktadır. Sözkonusu karar ile her iki taraf;

- Karşılıklı olarak gümrük tarifelerini, fonları, ve eş etkili vergileri kaldırmayı,
- Üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulamayı, kabul etmişlerdir.

Kapsama, tarımsal ürünler dahil değildir. Türkiye AB'nin Ortak Tarım Politikası'nın da dışındadır.

Diğer taraftan, Türk ekonomisini gümrük birliğinin nihai aşamasının uygulanmaya başlaması kadar olmasa bile yine çok yakından etkilemesi muhtemel olan bir gelişme GATT Uruguay görüşmelerinin Aralık / 1993'te sonuçlanmış olması ve daha da önemlisi bu görüşmeler sonunda, önümüzdeki yıllarda dünya ticaretinin daha da serbestleştirilmesi yönünde önemli kararlar alınmış olmasıdır.

Bu şartlar altında 31.12.1995'te başlaması umulan gümrük birliği nihai aşamasının, Türk ekonomisini kısa ve orta uzun dönemde nasıl etkileyeceği, çeşitli çevrelerde son 1,5-2 yıldır tartışılmaktadır. Konu çok önemli ve geniş kapsamlı olduğu için, ekonomiye etkiler tartışılırken sık sık sosyal ve siyasi yönlerin de ele alındığı, konuların birbirine karıştığı görülmektedir. Başarılı soyutlamanın yapılabildiği ve salt iktisadi etkilerin ele alınabildiği çalışma ve tartışmalarda ise şu hususlar tespit edilebilmiştir:

— Kurumsal düzeyde yapılan çalışma yok denecek kadar azdır ya da böyle bir çalışmanın varlığı tarafımızca tespit edilememiştir.

— Görüşlerin çok büyük bir kısmı "tahminlerden" oluşmaktadır.

— Yapılan tahminler de kısa vadeye yönelik ve statik tahminlerdir. Gümrük Birliği'nin ekonomiye etkilerini dinamik analizle ele alan, orta-uzun vadeli sonuçlarını ortaya koyan çalışma ya yoktur, ya da bunlar kamuoyuna açıklanmamıştır.

— Tahmin edilen etkiler ve değişiklikler sektörel bazdadır. Ekonominin bütününe kapsayan, bütün sektörleri (kamu, özel, sanayi, hizmetler, tarım) kısa ve orta-uzun vadede kapsayan, bunlardaki muhtemel değişiklikleri ortaya koyan çalışmalar yok denecek kadar azdır.

— Benzer bir entegrasyon örneğinin olmaması tahmin ve öngöründe bulunmayı zorlaştırmaktadır. En yakın örnekler Yunanistan, İspanya ve Portekiz'dir. Fakat bilindiği gibi Türkiye'nin tam üye olmadan gümrük birliğini gerçekleştiriyor olması anılan ülkelerin ise önce tam üye olup sonradan gümrük birliğini gerçekleştirmiş olmaları, çok değişik sonuçlara yol açacak tarzda etkiler gösterebilecek cinsten bir farklılıktır.

Diğer taraftan ekonomi her zaman farklı baskıların (iktisadi, sosyal, siyasi) etkisi altındadır. Tek bir model kullanarak sorulara tatminkar cevap bulmak zordur. Bu durum, istikrarsız bir ekonominin dış pazarlara açılmasının daha da artıracığı belirsizlikler ortamında çok daha geçerlidir. Dolayısıyla Türk ekonomisinin gümrük birliğinin nihai aşaması ile birlikte girilen süreçte bundan nasıl etkileneceğini, kısa ve orta-uzun vadede nasıl gelişeceğini tahminlerin ötesinde ortaya koymak çok zor görünmektedir. Bu çalışmanın da tahminleri ortaya koymanın ötesinde bir iddiasının olmadığını belirtmek gerekir.

Aşağıdaki bölümlerde bu konudaki tahminleriniz kısaca belirtilmiştir.

A— MAKRO EKONOMİK ETKİLER

1— Kamu Gelir - Gider Dengesi

Gümrük koruması herşeyden önce devletin önemli gelir kaynaklarından biridir. AB'ne karşı tarifelerin sıfırlanması ve Ortak Gümrük Tarifelerine (OGT) geçilmesi ile Hazine'nin yıllık vergi kaybının 2,5 - 3 milyar dolar civarında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu gelir kaybının başka vergilerle / yardımlarla mutlaka telafi edilmesi gerekir. Aksi halde kamu kesimi borçlanma gereği artar ki, bunun da enflasyonda artışa yol açması kaçınılmazdır.

2— Enflasyon

İthal malları üzerindeki vergilerin kalkması ve nispeten düşük oranlı OGT'ne geçilmesi, ithalatın ucuzlamasına neden olur. Diğer şartlar veri iken bunun, maliyetlerden kaynaklanan fiyat artışlarının, yavaşlamasına yol açması beklenir. Bunun iki yolu vardır:

i— Tüketim malları üzerindeki vergilerin kalkması bunların ve rekabet şartlarının gerçekleşmesi halinde muhtemelen yurt içinde üretilen aynı cins malların fiyatını düşürür.

ii— Ara malı ve yatırım mallarının ithalinde vergilerin kalkması veya azalması, bunları kullanan sektörlerin maliyetlerini düşürür. Yine rekabet şartlarının durumuna göre bunun, nihai mal piyasasına fiyatlarda düşüş olarak yansımaları beklenir.

3— Dış Ticaret

Gümrük birliğinin nihai aşamasında, Türkiye'nin ihracatına tamamen açılması sözkonusu olan 370 milyon nüfuslu ve 6,5 trilyon dolarlık pazar sayesinde ihracatımızın artacağını tahmin etmek zor değildir. Fakat bu artışın hacmini abartmadan tahmin etmek gerekir.

i— Gümrük birliğinin halen devam eden kısmı aşamasının çok büyük bir bölümünde (1971'den beri) AB zaten Türk sanayi ürünlerine karşı tarifeleri sıfırlamıştır. Avrupa Birliği'nin kotalar uyguladığı tekstil ürünleri dışında sanayi ürünlerimizde olağandışı bir ihracat artışı beklememek gerekir.

ii— AB'nde tarife koruması yerini "teknik koruma" diyebileceğimiz korumaya bırakmıştır. Bunlar "görünmeyen engeller" olarak da anılmaktadır. Başta lisans, kalite standartları, sağlıkla ilgili kurallar, paketleme ve etiketlemeye ilişkin kurallar olmak üzere bunlar tarife korumasından bile daha etkili olabilmektedir. Gümrük birliğine rağmen bu ve benzeri "görünmeyen" engellerin devam etmesi muhtemeldir.

iii — Kısa vadede ihracattaki artışın tek kaynağı tekstil sektörü (konfeksiyonu da içermektedir.) olarak görülür olmuştur. AB, tekstil ürünlerine uyguladığı kotaları kaldırmak zorunda kalacağı için (Ortaklık Konseyi Kararı gereğince) bu sektörün ihracatında önemli artışlar beklenmelidir. Fakat bu artışın frenlenmesi muhtemel bazı faktörler dikkate alınmalıdır:

— Aralık/ 1993'te sonuçlanan GATT Uruguay görüşmelerinin sonucunda varılan anlaşmaya göre bütün dünyada, özellikle gelişmiş ülkeler tarafından tekstil ürünlerine uygulanmakta olan kotalar kademeli olarak 10 yıl içinde kaldırılacaktır. Bu durum Türkiye'nin AB'ne karşı gümrük birliği ile yakalayacağı avantajlı durumunu bir ölçüde azaltabilir.

— Yapılan araştırmalar tekstil-konfeksiyon ürünlerinin gelir esnekliğinin çok düşük olduğunu, bunların dünya ticaretinde giderek küçülen bir paya sahip olduğunu göstermiştir. Yani gelir artışlarının, bu ürünlere önemli harcama artışları yaratması beklenmemelidir.

— Birlik içinde, tam üye sıfatını taşıyan, benzer mallardaki rakiplerimizin çok sayıda olmaları da unutulmamalıdır: Yunanistan, Portekiz, İspanya, İtalya. Ayrıca tam üye adayı Doğu Avrupa ülkeleri de rakip olarak piyasaya girmiş bulunmaktadır.

iv— Gümrük birliğinin nihai aşamasında Türkiye'nin ithalatında önemli artışlar beklenmelidir. Çünkü Türkiye AB'nden gelir esnekliği çok yüksek marka-moda ürünleri, makine-donanım, kimyasal maddeler ve 2. Sanayi Devrimiyle birlikte 3. Sanayi Devrimi mallarını ithal etmektedir.

Gelir esnekliği çok farklı malları ihracat ve ithal ediyor olmanın -reel döviz kuru veriyken dış ticaret rakamlarını nasıl etkilediği, gümrük koruması kalkınca bunun daha da artacağı bellidir: Döviz kuru veriyken, ithalat artışının ihracat artış hızının çok üstünde olması beklenmelidir⁹¹ Nitekim VII. Beş Yıllık Planda da 2000 yılı itibarıyla ihracatın ithalatı karşılama oranının % 70 - 72'lerden % 60 - 62'lere kadar düşeceğinin gösterilmesi bu tahmini doğrular niteliktedir.

4— İstihdam

Emek-yoğun teknoloji ile üretim yapan sektörlere öncelik verilmesi, işsizliği azaltabilir. Tekstil-konfeksiyon sektörünün emek-yoğun teknoloji ile üretim yapması ve gümrük birliği ile birlikte bu sektörde beklenen genişleme, istihdam açısından olumlu sonuçlar doğuracak niteliktedir.

Fakat ucuz ithal malların yurtiçi piyasaya girmesi ile rekabet gücü zayıf olan bazı sektörlerdeki firmaların kapanması beklenmelidir. Bunun da boyutunu tahmin etmek zordur. Gümrük birliğinin, toplamda bir işsizliğe yol açmasa bile, sektörler ve alt sektörler arasında işgücü akımlarına yol açacağını beklemek gerekir. Diğer taraftan gümrük birliğinin serbest işgücü dolaşımını kapsamaması Türkiye açısından önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmelidir.

B— SEKTÖR BAZINDA ETKİLER

1— Tarım ve Hizmetler

Tarım ve hizmetler sektörleri gümrük birliği uygulamasının dışında tutulmuşlardır. Buna rağmen sözkonusu sektörlerin gümrük birliğinden etkilenmemeleri düşünülemez. Dolaylı nitelikteki bu etkilenmenin aşağıda kısaca özetlendiği şekilde olması muhtemeldir:

— Haberleşme ve taşımacılık gibi ulaştırma alt sektörleri ile, bankacılık ve sigortacılık başta olmak üzere bütün finans alt sektörünün ve turizm alt sektörünün olumlu yönde etkilenmesi beklenmelidir. Son 10-15 yıllık dönemde bu alt sektörlerle yapılan yatırımlar önümüzdeki dönemde Türkiye'ye önemli avantajlar sağlayacak durumdadır.

— Tarıma dayalı sanayi ürünlerinde sanayi payının tarife dışına çıkarılması, bu alt sanayileri ve dolayısıyla tarım sektörünü olumlu yönde etkileyebilir. Ancak ilkel üretim ve dağıtım tekniklerine dayanan Türk tarımının, bu haliyle kalması durumunda, son derece modern tekniklerle donatılmış olan AB tarımı karşısında ayakta kalması çok zordur.

2— Sanayi

a— Genel Olarak

Gümrük birliğinde nihai aşamanın başlaması ile birlikte, bundan doğrudan ve en çok etkilenmesi muhtemel sektör sanayi sektörüdür. İthal rejiminde uygulanan tarife ve benzeri vergilerin AB'ne karşı sıfırlanmasının, ithal ara malı ve nihai ürün fiyatlarında görece bir ucuzlamaya yol açacağı bellidir. Gümrük korumasının kaldırılmasıyla kısa dönemde, toplam sanayi kesimi ele alındığında ekonominin net bir etkinlik kaybına uğraması beklenmelidir. Bu kayıp, fiyatların gerilemesine paralel olarak şirketlerin karlılıklarında yaşayacakları daralmanın doğal bir sonucudur.

Toplam bazda ortaya çıkan etkinlik kaybı, sektörler düzeyine inildiğinde çeşitlilik gösterebilir ve bazı sektörler kazançlı duruma geçebilir. Örneğin geleneksel ihracatçı sektörler olan tekstil ve konfeksiyon ile gıda sanayiinde genişleme görülebilir. Taşıt araçları üretimi ile kimya alt sektörlerinde ise daralmalar sözkonusu olabilir. Bu arada sanayide ortalama kar oranının da ücretlere göre daha hızlı düşmesi muhtemeldir.

b— Alt Sektörlere Göre Denge

AB ile Türkiye arasında zaman içinde gelişen ticari ilişkilerin yapısını ortaya koyan araştırmalar göstermiştir ki, Türkiye AB'ne konfeksiyon, bitkisel tarım ürünleri, deri eşya, dokuma, işlenmiş sebze meyve, cam eşya, plastik eşya ve balıkçılık ürünleri ihraç etmektedir. Bu ürünlerin tümü doğal kaynaklara dayanan, emek yoğun, hafif sanayi ürünleridir. Buna karşılık Türkiye elektrikli ve elektriksiz makinalarda, her türlü taşıt araçlarında, ilaç dahil kimyasal maddelerde, demir-çelik ve kağıtta AB'nden net alıcı durumundadır. Bu ürünlerin hemen hepsi teknoloji yoğun ürünlerdir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, elektrikli ve elektriksiz makina ve her türlü taşıt araçlarına ait parça üretimi teknoloji yoğun olmakla birlikte emek yönünden kaliteli emek gerektiren işlerdir.⁽¹⁰⁾

Yukarıda belirtilen, Türkiye'nin net satıcı ve net alıcı konumunda bulunduğu sektörlerle ait dış ticaret rakamlarının toplamı, AB ile olan dış ticaretinin yaklaşık % 90'ına tekabül etmektedir. Bu tablo bize, gümrük birliğinin nihai aşamasında, kısa vadede sanayiinin alt sektörleri itibariyle gelişmelerin muhtemel yönü hakkında bir fikir verebilecek mahiyettedir.

c— Seçilmiş Bazı Sektörlerde Muhtemel Gelişmeler

ca— Demir-Çelik

Bu sektör, ekonominin önde gelen, stratejik ve bu nedenle sahip olunması zorunlu sektörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu sektör Türkiye ekonomisi açısından sürükleyici nitelikte ama gerek ithalata gerekse kredi faizlerine çok hassas ve yüksek istihdam yaratan bir sektör görünümündedir. Türkiye ile AB ülkeleri karşılaştırıldığında, hem entegre tesis açısından hem de yassı-uzun mamul oranı açısından Türkiye aleyhine olumsuz yönde, çok önemli bir fark olduğu bilinmektedir.

Bugün çok düşük koruma altında bile yaşayabilen demir-çelik sektörünün, bazı yapısal sorunları çözülmek şartıyla, sürükleyici bir sektör olarak gümrük birliğinin nihai aşamasında da varlığını koruyabileceği tahmin edilmektedir.

cb— Otomotiv

Otomotiv sanayii, Türkiye'de gıda ve tekstilin ardından üçüncü büyük imalat sanayii dalı haline gelmiş bulunmaktadır. Fakat bu sektörün, yüksek maliyet, düşük kalite, yetersiz kapasite kullanımı ve ilkel dağıtım yöntemleri gibi yapısal problemleri nedeniyle, AB karşısında rekabet gücünün son derece zayıf olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle hassas sektör konumuna alınmalıdır. Sektör bugünkü haliyle korumasız kaldığı takdirde gelişme şansına sahip değildir. Kısaca Türk otomotiv sanayii bugünkü haliyle, uluslararası rekabet gücüne sahip değildir.

cc— Kimya

Diğer sektörlerle ara malı üreten bir sanayi dalı olduğu için bağlantı etkisi büyüktür. Türkiye'de bu sanayi dalının, enerji maliyetleri, kalite, standardizasyon, ölçek ve teknoloji ile ilgili problemleri vardır. Deterjan ve yurtiçi kaynakların kullanılması ile üretilen bazı kimyasal ürünlerde Türkiye'nin rekabet gücünün yeterli olduğu kabul edilmektedir. Petrokimya ve gübre sanayiinde kalite sorunu olmamakla birlikte, bu sanayi dallarının kısa vadede desteklenmesi gerektiği belirtilmektedir. İlaç sanayiinde ise Türkiye'nin AB karşısında rekabet şansının fazla olmadığı tahmin edilmektedir.

cd— Tekstil ve Konfeksiyon

Üretim ve istihdam açısından Türkiye ekonomisi içinde önemli bir yere sahip olan sektör, Türkiye'nin ihracatının yaklaşık % 37'lik kısmını gerçekleştirmektedir. Bu ürünlerin ihracında en büyük pazar da AB pazarıdır. Türkiye'nin bu alandaki rekabet gücü, tartışmasız kabul edilmektedir. Kısa vadede beklenen, AB'nin Türk tekstil ve konfeksiyon ürünlerine uyguladığı kotaları kaldırması nedeniyle bu ürünlerin ihracında patlama olacağıdır. Bu konuda ihtiyatlı davranılması gerekmektedir. Yukarıda III—A/3 bölümünde açıklanan sebeplerle birlikte, uygulanması muhtemel hassas sektör ayırımı nedeniyle, tekstil ve konfeksiyon ihracında doğması muhtemel artışların tahmininde gerçekçi yaklaşımlardan hareket edilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

C— TÜKETİCİ REFAHI AÇISINDAN ETKİLER

Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, gümrük vergisi ve eş etkili fon ve vergi uygulaması, devletin ve iç üreticilerin yararına sonuçlar vermekte fakat tüketiciyi zarara uğratmaktadır. Yine eksik rekabet şartlarında kota benzeri miktar kısıtlamaları uygulanması iç üreticilerin lehine tüketicilerin aleyhine sonuçlar vermektedir.⁽¹¹⁾ Piyasadaki rekabet şartlarına ve malın fiyat esnekliğine bağlı olarak gümrük tarifelerinin ve kota benzeri miktar kısıtlamalarının kaldırılmasının tüketici refahı açısından olumlu gelişmelere yol açması beklenir. Elbette burada stratejik öneme sahip olan konu tam rekabet ya da buna yakın şartların sağlanabilmiş olmasıdır. Ancak, gümrük birliği ile sadece mal piyasasında gerçekleşmesi öngörülen entegrasyonun, birçok alt sektör itibarıyla gerek Türkiye'de gerekse AB'nde mevcut eksik rekabete dayalı piyasa yapısını kısa vadede değiştirebileceğini beklememek gerekir. Gümrük birliğinin ana unsuru olan tarife ve fonların kaldırılması özü itibarıyla büyük oranda üretim fiyatlarının düzeyi ile ilgili bir işlem niteliğindedir, gerek yetki gerekse AB kaynaklı tekellerin fiyatlama davranışlarında nitel bir değişimi öngörmemektedir. Ürün çeşitlemesine dayalı eksik rekabetçi ve tekelleri işletmeler, koruma

oranlarının düşürülmesine karşın, tüketici grupları arasında fiyat farklılaşmasını sürdürebilmekte ve kaynakların etkin dağılımını sınırlamaktadırlar. Bu sonuç sadece Türk sanayiindeki tekелci yapılardan değil, AB işletmelerinin Türkiye pazarında tekелci fiyat uygulayabilme olanaklarından da kaynaklanmaktadır.

Eksik entegrasyon şartları altında tekелci fiyatlandırma davranışlarının yol açması muhtemel refah kayıplarının 10 yıllık bir döneme yayılabileceği tahmin edilmektedir. Tam üyelik ve buna bağlı tam entegrasyon gerçekleştirilebilseydi bu kaybın çok daha kısa sürede aşılması mümkün olabilirdi.

D— ORTA-UZUN VADELİ ETKİLER

1— AB ile gümrük birliğinin ve ilerde muhtemel bir tam entegrasyonun Türk ekonomisinde en önemli etkisinin, sanayideki yerleşik eksik rekabetçi ve tekелci piyasa davranışları ile üretim fiyatlandırma biçimleri üzerinde olacağı beklenmelidir. Büyüyen pazar ve artan rekabet, Türk sanayide güdük, verimsiz işletmelerin tasfiyesine yol açacak ve tekелci fiyat farklılaştırmasına dayalı aşırı kar marjlarını eritecektir. Bunun piyasaya fiyat düşüşleri şeklinde yansması muhtemeldir. Bu nedenle, gümrük birliğinin nihai aşamasının ilk 5-10 yıllık döneminin ardından tüketici refahında bir artış beklenmelidir.

2— Ekonomideki istikrarsızlığın boyutunun önemli ölçüde küçülmesi muhtemeldir. Bu aslında bir zorunluluktur. Dışa açık bir ekonomide, kronik enflasyona büyük kamu kesimi açıklarına, günlük faiz-kur kararlarına dayalı bıçak sırtı bir dengeyi -dengesizliği sürdürmek mümkün değildir. Bu nedenle ilk 5 yıllık dönem içinde uygulanacak bir istikrar programı ile orta vadede Türkiye ekonomisinde mali ve parasal istikrar mutlaka sağlanmış olmalıdır.

3— Rekabet gücünü kaybeden sanayi dalları üretimden çekilmiş buna mukabil rekabet gücü yüksek sanayi dallarının çapı büyümüş olacaktır. Bu gelişme Türk sanayiini, basit teknoloji emek-yoğun üretim yapısına kaydıracaktır. Bu, mikroelektronik, mikrobiyoloji, yeni suni maddeler, sivil havacılık, telekomünikasyon, robotlu makine parçaları ve bilgisayar donanım ve yazılımında Türkiye ile AB ülkeleri ve diğer gelişmiş olan ülkeler arasındaki farkın daha da büyümesine yol açabilir. Hatta bu sanayi dallarına çok ileri teknoloji gerektirmeyen fakat rekabet gücümüz olmadığı için üretiminden çekileceğimiz otomotiv sanayii de ilave edilebilir. Bu gerçeğin bugünden iyi teşhis edilerek, Türkiye'nin teknoloji yarışında geri kalmaması sağlanmalıdır. Bu amaçla ARGE faaliyetleri desteklenmeli, doğrudan yardımlarla teşvik edilmelidir.

4— 1989 yılında alınan kararlarla uluslararası sermaye akımlarına tamamen açılan Türk ekonomisi gümrük birliği ile sanayi malları pazarını da uluslararası rekabete açmış olacaktır. Bu, ekonominin dışarıdaki gelişmelerden daha fazla ve derinden etkilenmesine yol açacaktır. İhracata yönelik sanayileşme stratejisini başarıya ulaşabilmesi ihracatın artırılmasına bağlı olduğundan ve ihracatı da sadece iç ekonomik gelişmeler değil dış ekonomik gelişmeler de yakından etkilediğinden dış ekonomik gelişmelerin, özellikle AB ekonomisindeki gelişmelerin yakından izlenmesi gerekmektedir. İhracatın dış talebe olan doğrudan bağımlılığı bunu zorunlu kılmaktadır. Türkiye'nin bu konudaki şansı, 1990'lı yılların başında dünya ekonomisinde yaşanan resesyonun, 1993 yılında hızlanarak devam etmesi, önümüzdeki birkaç yıl içerisinde dünya ekonomisinde yeni bir kriz yaşanmayacağı beklentilerinin kuvvetlenmiş olmasıdır. Diğer taraftan GATT Uruguay görüşmelerinin sonuçlanarak dünya ticaretinin daha da serbestleştirilmesine yönelik kararlar alınmış olması, ekonomilerdeki canlanmayı artıracak mahiyette olacaktır. Bu gelişmenin de ülkemiz ihracatını olumlu yönde etkileyeceği şüphesizdir.

5— Gümrük birliğinin orta-uzun vadede yabancı sermaye yatırımlarında yüksek oranda artışa yol açması beklenmektedir. Söz konusu artışın, üçüncü ülke yatırımcılarının AB pazarına girmek amacıyla ülkemizde yatırım yapmalarının yanısıra AB üyesi ülkelerin yatırımcılarının da ülkemizi bir üretim üssü şeklinde kullanarak, gerek BDT ülkelerine gerekse AB ülkelerine yönelik üretimde bulunmalarından kaynaklanacağı düşünülmektedir.

IV— DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İki ayrı ülke ekonomisi arasında gümrük birliği yoluyla entegrasyona gidilmesinin zaten bazı potansiyel sorunlar içereceğini kabul etmek gerekir. Bunlara ilave olarak Türkiye ile AB arasında gerçekleşmesi beklenen gümrük birliği, en azından iki nedenle çok daha farklı ve büyük problemleri beraberinde getirecektir.

i— Her iki tarafın ekonomilerine ait temel göstergelerde, ekonomiye ait karar alma süreçlerinde, altyapılarda büyük farklılıklar vardır.

ii— Bu büyük farklılıkların da gerekçelerden biri olması nedeniyle, gümrük birliğinin Türkiye'nin tam üyeliği sözkonusu olmadan gerçekleşiyor olması sorunları artıracak niteliktedir.

Bütün bunlar gümrük birliğinin, Türkiye ekonomisi açısından, maliyeti yüksek bir deneyim olacağını göstermektedir.

Buna rağmen, dünyada ülkeler arasındaki iktisadi ilişkilerin II. Dünya Savaşından sonra ve özellikle son yıllarda gösterdiği gelişmenin şekli ve yönü, gümrük birliğinin Türkiye ekonomisi için amaca ulaşmak açısından, doğru ve gerçekçi bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu görüşümüzün gerekçeleri aşağıda açıklanmıştır.

i— Üç ayrı iktisadi bölgeye ayrılmakta olan dünyada Türkiye yerini almak zorundadır. Bunun dışında kalan "Ortadoğu Ortak Pazarı", "İslam Ülkeleri Ortak Pazarı" gibi önermelerin Türkiye için gerçekçi oldukları kabul edilemez. Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin ise gevşek ve belirsiz yapısı Türkiye'nin önüne belirli bir hedef koyamamaktadır. Kafkaslar ve Orta Asya'daki istikrarsız yapı da, Türkiye'nin sözkonusu bölgedeki Türk Cumhuriyetleri ile en azından kısa ve orta vadede Ortak Pazar gibi bir bütünleşmeye gitmesine elverişli değildir.

ii— Gümrük birliği Türk ekonomisinin rekabet gücünün artırılmasına yönelik yapısal değişim sürecini başlatacak yegane seçenektir. Gümrük birliği, Türk ekonomisindeki karar birimlerinin, bazı şeyleri (kalite, standartlar gibi) daha iyi yapmalarına, bazı şeyleri (teknoloji gibi) "öğrenmelerine" en uygun zemini hazırlayacaktır. Özellikle sürecin başlangıcından Türk ekonomisinde karşılaşılması muhtemel sıkıntılar, uzun vadede kazanılabilecek rekabet gücünün bedeli sayılmalıdır.

ii— AB ile tam üyeliğe girmeden gümrük birliğinin gerçekleştirilmesinin Türk ekonomisini çok ciddi sıkıntılara sokacağından bahisle, bundan vazgeçilmesi, bunun yerine AB ile serbest ticaret bölgesi anlaşması yapılmasının daha doğru olacağı savunulmaktadır. Ancak bu da bizce Türkiye ekonomisi için doğru bir araç değildir. Serbest ticaret bölgesi de kendi içinde önemli sorunlar taşımaktadır.

Bu ve benzeri nedenlerle, gümrük birliğinin Türk ekonomisine önemli fırsatlar -birçok olumsuzlukla birlikte sunacağını düşünüyoruz.

Diğer taraftan, gümrük birliğinin nihai aşamasının başlaması ile birlikte ortaya çıkması muhtemel değişikliklerin iktisadi yönleri yanında sosyal ve siyasal yönleri de bulunacaktır. Ancak bu değişikliklerin ölçüsü konusunda bugün tahminleri aşacak ölçüde öngörülebilir bulunmak için yeterli bilgiye sahip değiliz. Oysa ortaya çıkması muhtemel sonuçların neler olacağını ve Türkiye ekonomisini ile sosyal ve siyasal yaşamını nasıl etkileyeceğinin bilinmesi, karar birimlerine, doğacak değişimlere göre kendilerini hazırlamak için önceden önlem alma olanağı vereceği için önemlidir. Bugün bu bilgilere ne yazık ki yeterli ölçüde sahip olmadığımız anlaşılmaktadır.

Yapılan araştırmalar, gümrük birliğinin nihai aşaması ile birlikte başlayacak süreçte ortaya çıkması muhtemel etkilerin ve alınacak sonuçların büyük ölçüde Türkiye'deki karar birimlerinin ne yapacağına bağlı olduğunu göstermektedir. Nitekim daha önce entegrasyon deneyimi yaşamış ülkelerin incelenmesinden anlaşılmıştır ki, AB yardımları sorunların çözümüne yardımcı olmakla birlikte, asıl çözüm kaynağı ekonominin yapısının düzeltilmesinde, makro ekonomik istikrarın sağlanmasında, yeniden yapılanma ile ekonominin rekabet gücünün artırılmasında aranmalıdır.

AB ile gümrük birliği oluşturma kararı, iki yüzyıldır içinde bulunduğumuz batılılaşma, çağdaşlaşma çabalarının devamı niteliğinde ve esasen siyasi bir karardır; bu nedenle de doğal

olarak birliğe girmenin yol açması muhtemel iktisadi ve sosyal sorun ve değişimlere razı olma kararlılığını da kapsamalıdır. Uzun vadede tam entegrasyon hedefinden vazgeçilmemesi şartıyla gümrük birliği, bu yolda atılan doğru ve gerçekçi bir adım olarak kabul edilmelidir.

- (1) Avrupa Birliği'nin 15 üyesine ait veriler esas alınarak hesaplanmıştır.
- (2) 1994 yıl ortası itibarıyla tahmini veriler, önemli ölçüde yuvarlanarak hesaplanmıştır.
- (3) 1993 yılı itibarıyla kişi başına düşen nominal (cari) gayrisafi yurtiçi hasılayı ifade eder.
- (4) 1992 yılı itibarıyla
- (5) 1990 yılı itibarıyla
- (6) Vakıfbank Araştırma Dizisi No: 1, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi'ne Muhtemel Etkileri", Ankara, 1995 S. 66-67
- (7) İTO, Ekonomik Rapor, Yayın No: 1995-4, S. 135-136.
- (8) DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1994, S. 515-516.
- (9) G. KAZGAN, a.g.e., s. 244-245 48
- (10) Vakıfbank a.g.e., s. 68-70.
- (11) Vakıfbank a.g.e., S. 19-22

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1— KİTAPLAR

- 1— B. BALCI / S. KOYUTÜRK / K. YILMAZ, "Tam Üyelik ve Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Sorunlar", Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları No. 2, Ankara, Ekim /1994.
- 2— C. ERDOST, "Sermayenin Uluslar arasılaşması ve Teknoloji Transferi", Savaş Yayınevi, Ankara, Kasım /1982.
- 3— E. MANİSALI, "Gümrük Birliğinin Siyasal ve Ekonomik Bedeli", Bağlam Yayıncılık, İstanbul, Haziran /1995.
- 4— G. KAZGAN, "Yeni Ekonomik Düzende Türkiye'nin Yeri", Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, Nisan /1995.
- 5— H. SEYİDOĞLU, "Uluslararası İktisat", Turhan Kitabevi, Ankara, 1982.
- 6— J. F. DENIAU / G. DRUESNE. Çev. L. ÖZKALE, "Ortak Pazar", İletişim Yayınları, İstanbul, Mayıs /1995.
- 7— VAKIFBANK Araştırma Dizisi No. 1, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri", Ankara, 1995.

II—MAKALELER:

- 1— A. ERALP, "Gümrük Birliği Tartışmasının Düşündürdükleri," Görüş Dergisi Sayı: 18 TÜSİAD Yayını, İstanbul, 1995.
- 2— B. ŞAHİNALP, "Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler ve İhracatımız Üzerindeki Muhtemel Etkileri", Dünya, 12 / 7 /1995.
- 3— E. YELDAN, "Gümrük Birliğinin Dinamik Sonuçları", Cumhuriyet, 13, 19 / 5/1995.
- 4— H. ÇEŞTEPE, "Uluslararası Ticarete Karşılaştırmalı Üstünlükten Rekabetçi Üstünlüğe", Dünya, 16 / 8 /1995.
- 5— İ. COŞKUN, "Türkiye AB ilişkileri, 6 / Mart /1995 Tarihli Ortaklık Konseyi Kararı", Vergi Dünyası, Sayı: 166, Haziran /1995.
- 6— S.R. KARLUK, "Gümrük Birliği İkilemi", Dünya, 1 / 8 /1995.
- 7— Ş. OĞUZ, "Gümrük Birliği Tarihi Fırsat" P. Postası, 8 / 7 /1995.

iii— DİĞER YAYINLAR:

- 1— DİE Türkiye İstatistik Yıllığı, 1995
- 2— Ekonomist Yıllığı, "Türkiye 1995", Ocak 1995.
- 3— İKV Dergisi, Sayı: 177, Ocak - Şubat /1994

